

ВЕРТЕРАЛЬНІ ТИПИ КАУЗАЛЬНОСТІ У СПОРІДНЕНИХ МОВАХ. РЕЦ. НА
КН. : ЛЕМІШ Н. Є. ВЕРТЕРАЛЬНІ ТИПИ КАУЗАЛЬНОСТІ У СПОРІДНЕНИХ
МОВАХ : [МОНОГРАФІЯ] / НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА ЛЕМІШ. – ЖИТОМИР : ВИД-ВО
ЖДУ ІМ. І. ФРАНКА, 2015. – 402 С.

Монографічна праця Н. Є. Леміш продовжує розробку глобальної проблеми інтерпретації явища каузальності (розпочату ще Аристотелем у 4 ст. до н.е.) та її дивергентної експлікації лінгвальними засобами у різних етнокультурах (Ю. Апресян, М. Всеволодова, Н. Гуйванюк, І. Ступак, F. Bermúdez, E. Blanco, C. Figueras, G. Lakoff, A. Neeleman, T. Sanders та ін.). Категорія каузальності диференціюється авторкою з позицій структуралізму, функціоналізму й когнітивного осмислення, що виводить дослідження на поліпарадигмальний рівень, дозволяючи по-новому поглянути на, здавалось би, очевидні речі.

Теоретико-методологічну базу монографії формує структурна методологія у поєднанні з новітніми принципами антропоцентризму і функціоналізму, що закладає фундамент подальшого аналізу матеріалу в аспекті виявлення інтегративних і корелятивних відношень між структурно-семантичним, лінгвокогнітивним і комунікативно-прагматичним складниками досліджуваних каузальних структур.

Уведення у науковий обіг терміна *вертеральності* як ключового поняття для виокремлення вертеральних типів каузальності у споріднених мовах додає рецензованій праці беззаперечної новизни, одночасно провокуючи до дискусії.

Робота побудована на надзвичайно великому обсязі фактичних даних, вилучених з п'ятьох мов (англійська, нідерландська, іспанська, українська, російська), і має переконливий ілюстративний матеріал.

Безсумнівним є зіставний аспект дослідження. При цьому спільні та відмінні характеристики каузального комплексу як ментально-логічного конструкту, який репрезентує категорію каузальності, авторка намагається обґрунтувати специфікою фрагментів картини світу різних етносів, етномаркованими особливостями категоризації каузальних відношень. За еталон зіставлення (*tertium comparationis*) обрано синтаксичний концепт, що дає змогу вивчати вертеральну природу каузальності у споріднених мовах на рівні вертеральних типів каузальної ситуації, вертеральних підтипів синтаксичних концептів каузальності, вертеральних типів власне каузальних комплексів.

До структури монографії входять вступ, вісім розділів з висновками, загальні висновки, список використаних джерел, додатки для унаочнення результатів дослідження.

У першому розділі *«Теоретичні засади дослідження вертеральної природи каузальності в сучасній лінгвістиці»* каузальність інтерпретується у міждисциплінарному аспекті, розмежовуються тлумачення суміжних термінів (таких як, *каузація*, *каузативність* тощо), каузальність характеризується зі структурно-семантичної, функціональної та когнітивної позицій. Репрезентація ментально-логічної структури каузального комплексу з опертям на компоненти каузальної ситуації дозволила авторці виокремити каузальні домінанти для кожної мови дослідження з подальшим вилученням для кожної планів змісту й вираження, що слугувало підставою для визначення за еталон зіставлення синтаксичного концепту каузальності. Акцентуючи на *вертеральності* (< *вертіти* < лат. *ver/orto*, *-ere* (“повертати”)) як інтегрованої характеристики каузальності, відповідно до якої у процесі актуалізації у свідомості мовця об’єктивується певний *вертеральний* тип каузальності / підтип синтаксичного концепту, Н. Є. Леміш зазначає, що *вертеральний* репрезентує певний тип / підтип, який відображає погляд мовця на явище / подію / ситуацію під якимось кутом, а відтак, мовцем висвітлюється лише та каузальна

домінанта / її компоненти / домінанти, що знаходяться у фокусі його уваги (будучи а priori складовою його індивідуальної концептосфери). Отже, з урахуванням фокусування уваги мовця на певних компонентах каузальної ситуації авторкою монографії виділено 9 основних вертеральних типів каузальності: 1) абсолютний, де повністю репрезентовано всі складові каузальної ситуації; 2) антецедентний з консеквентним агенсом, де відсутній стан консеквента; 3) антецедентний з консеквентним станом, де відсутній агенс консеквента; 4) консеквентний з антецедентним агенсом, де відсутній стан антецедента; 5) консеквентний з антецедентним станом, де відсутній агенс антецедента; 6) агенсний, де відсутні стани антецедента та консеквента; 7) безагенсний, де відсутні агенси антецедента та консеквента; 8) комбінований агенсно-антецедентний і безагенсно-консеквентний, де відсутні стан антецедента та агенс консеквента; 9) комбінований безагенсно-антецедентний і агенсно-консеквентний, де відсутні агенс антецедента та стан консеквента.

Другий розділ *«Методологічні засади, методика та етапи визначення типів каузальності у споріднених мовах»* конкретизує основу для виділення вертеральних типів каузальності, що зводиться до опису системи протиставлень, сформованої за 4 ознаками: 1) абсолютність – неабсолютність, 2) антецедентність – консеквентність, 3) агенсність – безагенсність, 4) комбінованість – некомбінованість. Наступні пункти стосовно методики й етапів виокремлення вертеральних типів каузальності в мовах германської, романської та слов'янської груп логічно розкривають послідовність й зміст багатостороннього аналізу досліджуваного матеріалу. Представлена комплексна методика базується на структурному та зіставно-типологічному методі, а також включає прагматичний аналіз з вилученням прагматичних пресупозицій. Процедура кількісних підрахунків вжито для об'єктивації емпіричних даних дослідження.

У третьому розділі *«Архетипна основа вивчення каузальних домінант»* здійснено спробу відшукати етимони домінант каузального комплексу у всіх мовах вивчення з реконструкцією архетипних уявлень у свідомості англійців, нідерландців, іспанців, українців і росіян, що власне підтвердило доцільність об'єднання виокремлених домінант у єдиний ментально-логічний конструкт в мовах дослідження для подальшого зіставлення каузального комплексу у різних аспектах: семантичному, структурному, когнітивному та прагматичному.

Четвертий розділ *«Пропозиційно-змістове наповнення вертеральних типів»* репрезентує якісні та кількісні результати семантичного й концептуального аналізу каузальних домінант: (англ.) *cause, reason, condition, concession, purpose, effect, conclusion, result, consequence, means*; (нід.) *oorzaak, reden, conditie / voorwaarde, concessie / tegemoetkoming, doel, effect, conclusie, resultaat, gevolg / consequentie, middel*; (ісп.) *causa, razón, condición, concesión, fin / final, efecto, conclusión, resulta / resultado, consecuencia, medio*; (укр.) *причина, підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, ефект, висновок / вивід, результат, наслідок, засіб*; (рос.) *причина, основание, условие, уступка, цель, эффект, вывод, результат, следствие, средство*. На основі визначення й експлікації синтаксичних концептів каузальності виокремлено низку пропозицій, тобто їх пропозиційно-змістову наповненість, яка в різних мовах вивчення продемонструвала широку відмінність, що авторка детермінує етноспецифічними уявленнями різних етносів про детермінованість / недетермінованість подій людиною.

У п'ятому розділі *«Структурна репрезентація домінант каузального комплексу»* детально описано формальну складову вертеральних типів синтаксичного концепту каузальності у домінантах каузального комплексу у споріднених мовах. Крім виділення 397 структурних схем репрезентації пропозиційно-змістової складової синтаксичного концепту каузальності для всіх п'ятох мов вивчення, Н. Є. Леміш також здійснила зіставлення отриманих результатів за представленням іменної / дієслівної каузальності, з визначенням кореляції агенса та ефектора у першій позиції структурних схем, що вона пояснює відмінністю зумовлює відмінністю асоціювання різними етносами каузального комплексу з активним початком, тобто власне залежністю подій від самої людини.

Шостий розділ «*Вертеральні типи каузальності в лінгвокогнітивній інтерпретації*» є логічним продовженням п'ятого, позаяк саме структурна репрезентація домінант каузального комплексу покладена авторкою монографії в основу моделювання комплексних каузальних фреймів (моделей розгортання базисних макропропозицій, що структурують синтаксичний концепт каузальності) з подальшим представленням фракталів КАУЗАЛЬНІСТЬ для всіх мов дослідження, а також генералізованого фракталу, моделювання якого свідчить про дивергентну вертеральну природу каузальності для кожної з мов вивчення, позаяк вони демонструють різну незаповненість слотів в англійській, нідерландській, іспанській, українській та російській мовах.

У сьомому розділі «*Вертеральність каузального комплексу з комунікативно-прагматичної позиції*» Н. Є. Леміш ілюструє виділення експлікованого (маркованого каузальними сполучниками) та частково імплікованого (маркованого частками / прислівниками) каузального комплексу в аспекті комунікативної прагматики, зазначаючи про обов'язковість врахування типів контексту й звернення до прагматичного аналізу з вилученням прагматичних пресуппозицій. Повністю імплікований каузальний комплекс авторка не досліджує у зв'язку з неспроможністю на сучасному етапі виділити одиниці, вивчення яких могло б сформувавши основу для об'єктивного дослідження, що може скласти перспективу подальших розвідок.

Останній восьмий розділ «*Прототипна вертеральність каузального комплексу*» авторка присвятила виявленню підстав для виділення прототипів домінант каузального комплексу, власне їх виокремленню й опису, а також моделюванню генералізованого прототипного каузального комплексу як для кожної з мов вивчення (для всіх 10 домінант), так і для всіх п'яток мов – узагальнене для сучасного розвитку досліджуваних мов прототипне уявлення про каузальність як явище дійсності. На мою думку, детермінація Н. Є. Леміш конвергентних прототипних вертеральних підтипів синтаксичних концептів об'єктивації каузального комплексу через утворення в період існування спільної індоєвропейської прамови, а дивергентних апрототипічних – через подальший індивідуальний історичний розвиток досліджуваних мов, диференціацію соціального ладу різних етносів й культурних пріоритетів не є безпідставною.

Отже, локалізованість епістеми у сферах генеалогічної, структурно-семантичної, лінгвокогнітивної, комунікативно-прагматичної та контрастивної методології свідчить про поліпарадигмальний підхід Н. Є. Леміш до вивчення каузальності як об'єкта пропонованого дослідження, а уведення нового поняття *вертеральність* дає змогу встановлення ознак, ідентифікації, опису та зіставлення вертеральних типів каузальності, каузальних комплексів і вертеральних підтипів синтаксичних концептів каузальності в англійській, нідерландській, іспанській, українській та російській мовах, що власне й складало мету монографії, якої авторка, на мій погляд, успішно досягла.

Незважаючи на позитивне враження у цілому, монографічна праця все ж не позбавлена дискусійних моментів: 1) методологічні етапи потребують більшої чіткості, зокрема методика вилучення згорнутої каузальної інформації не є прозорою; 2) четвертий і п'ятий розділи переобтяжені таблицями та схемами, які, можливо, краще винести у додатки; 3) не завжди переконливими є етимологічні гіпотези й обґрунтування проміжних результатів.

Узагальнюючи вищевикладене, підкреслю, що робота Н. Є. Леміш є цікавою, новаторською, ґрунтовною й відкриває широкі перспективи для подальших досліджень в області когнітивно-семантичного синтаксису, а також комунікативної прагматики.